

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ЦИГАНІЙ СВІТЛАНА ОЛЕКСІЇВНА**



УДК 378.14:34:17.021.1(043.5)

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОГО  
СПІЛКУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ  
ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному авіаційному університеті, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

**Науковий керівник:** доктор педагогічних наук, професор  
**Барановська Лілія Володимирівна**,  
Національний авіаційний університет,  
професор кафедри педагогіки  
та психології професійної освіти, м. Київ.

**Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, доцент  
**Кучерявий Андрій Олександрович**,  
Національний університет оборони  
України імені Івана Черняхівського,  
головний науковий співробітник  
науково-дослідного управління проблем  
розвитку військової освіти та науки  
центру воєнно-стратегічних досліджень;

кандидат педагогічних наук, доцент  
**Солодовник Тетяна Олександрівна**,  
Національний технічний університет  
«Харківський політехнічний інститут»,  
доцент кафедри педагогіки і психології  
управління соціальними системами.

Захист відбудеться 19 червня 2017 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.15 у Національному авіаційному університеті за адресою: 03058, м. Київ, пр-т. Комарова, 1, ауд. 209.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці та на веб-сайті Національного авіаційного університету (03058, м. Київ, пр-т. Комарова, 1).

Автореферат розіслано «19» травня 2017 року.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Н.В. Ладогубець

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** На сучасному етапі розбудови української держави вплив правничої діяльності на розвиток суспільства і життя громадян суттєво зростає. Нагальною є правова реформа багатьох галузей юридичної діяльності, зумовлена політичними, економічними, соціальними змінами в країні, що, своєю чергою, потребує розроблення юристами значної кількості оновлених нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини. Існує необхідність у залученні висококваліфікованих юридичних кадрів до сфери бізнесу, потребує досвідчених фахівців-правників і сфера державного управління.

Прикладна діяльність юриста завжди пов'язана з інтенсивними усними та письмовими зверненнями, взаємодією з широким колом осіб, що зумовлює необхідність розвитку у правника вмінь ефективного спілкування як із пересічними громадянами, так і з колегами. Комунікативний аспект фахової діяльності правника набуває особливої значущості, і запорукою успішності його кар'єри є сформованість культури професійно-правового спілкування.

За даними інформаційної системи «Конкурс» Міністерства освіти і науки України (vstup.info), в нашій державі підготовку фахівців для юридичної галузі за спеціальністю «Правознавство» здійснює 152 вищих навчальних заклади III та IV рівнів акредитації. Однак не всі випускники підготовлені до роботи в складних ситуаціях і мають необхідні для юридичної діяльності вміння професійного спілкування. Одна з причин наявності такого стану полягає в тому, що в педагогічній науці, незважаючи на значну кількість наукових праць з проблеми спілкування, не приділяється належна увага формуванню в майбутніх юристів культури професійно-правового спілкування (далі – КППС) у процесі фахової підготовки.

Вчені широко досліджують проблему формування комунікативних умінь майбутніх фахівців (В. Багрій, Л. Барановська, Т. Бутенко, Ф. Бацевич, С. Братченко, Н. Глушаниця, Н. Гришанова, В. Корнієнко, О. Косянова, М. Лісовий, Н. Логутіна, Н. Назаренко, І. Патронова, Л. Савенкова, І. Цимбалюк, Г. Чайка, В. Черевко, Н. Шостаківська). Однак їхні дослідження стосуються комунікативної підготовки майбутніх економістів, фахівців авіаційної галузі, медичних працівників, спеціалістів аграрної сфери, менеджерів зовнішньоекономічної діяльності, соціальних педагогів, документознавців, керівників освітніх установ тощо.

Різноманітні аспекти професійно-правової діяльності майбутніх юристів розглядали у своїх працях такі вчені, як В. Аврамцев, І. Біочинський, О. Бовдир, І. Горлинський, А. Жалінський, В. Кикоть, Н. Кожем'яко, Е. Нігматуліна, В. Пермінова, О. Половнева, О. Пономарьов, Н. Руколянська, О. Чернобай та інші. Психологічною та педагогічною підготовкою майбутніх юристів займалися О. Бандурка, І. Бризгалов, Ю. Бойко, О. Денищик, О. Котикова, А. Кучерявий, Л. Насіленко, О. Прохоренко, В. Савіщенко, Г. Яворська та ін. Лише окремі вчені (О. Ануфрієнко, С. Сливка, Б. Чупринський) досліджували питання формування професійної культури юристів.

Окремим аспектам вирішення проблеми формування комунікативної культури майбутніх юристів присвятили свої дослідження такі вчені, як В. Барковський, А. Білоножко, Л. Казміренко, С. Рижиков, Н. Розіна, А. Смульська, М. Ценко. Деякі дослідники аспектно вивчали комунікативну складову професійного навчання

майбутніх юристів та їхньої фахової діяльності (формування професійно-мовленнєвої компетентності – Л. Барановська, Т. Губаєва, І. Саражинська; формування комунікативної компетентності – М. Ценко; розробка комунікативних завдань, формування «Я» - концепції особистості майбутніх юристів – О. Бандурка, П. Біленчук, Н. Кожем'яко, Р. Каламаж; формування культури професійної мови юристів – Р. Кацавець). Проте відсутні наукові праці з проблеми формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Наразі в системі вітчизняної юридичної освіти виявлені **суперечності**, пов'язані з формуванням цього феномена у правників:

- суспільство потребує кваліфікованих юристів з достатнім рівнем сформованості культури професійно-правового спілкування, однак у педагогічній науці і практиці відсутні науково обґрунтовані підходи до її формування в майбутніх правників у процесі фахової підготовки;

- висока кваліфікація правника базується на розвинених комунікативних здібностях, однак традиційна система вищої юридичної освіти має на меті формування лише системи знань, умінь і навичок з галузей права і обходить увагою комунікативну зорієнтованість навчання майбутніх юристів;

- реалізація професійних функцій юристами вимагає сформованості в них культури професійно-правового спілкування з урахуванням особливостей галузевої правничої діяльності, однак система фахової юридичної підготовки недостатньо орієнтована на її формування з урахуванням специфіки юридичної практики;

- реалізація фахових функцій юристами вимагає навичок володіння новітніми інформаційними та професійними технологіями, а система їхньої підготовки у ВНЗ характеризується відсутністю прогресивних інноваційних інтегрованих технологій.

Таким чином, актуальність проблеми формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів, її недостатня для сучасної вищої школи наукова, теоретична та практична розробленість, наявність суперечностей у системі вищої юридичної освіти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки»**.

**Мета дослідження:** розробка, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності впровадження моделі формування культури професійно-правового спілкування в підготовку майбутніх юристів.

**Об'єкт дослідження:** фахова підготовка майбутніх юристів у вищому навчальному закладі.

**Предмет дослідження:** зміст, методи та засоби формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології професійної освіти Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету «Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісної парадигми освіти у ВТНЗ» (№ 24 / 12 лютого 2012 рр.).

Тему дослідження затверджено рішенням Вченої ради Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 6 від 15 жовтня 2014 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН в Україні (протокол №8 від 25 листопада 2014 року).

Мета, предмет дослідження зумовили доцільність виконання таких **завдань**:

1. дослідити формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів як педагогічну проблему; виявити специфіку професійно-правового спілкування, зумовлену особливостями юридичної практики;
2. уточнити та обґрунтувати структуру культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів;
3. визначити методологічні підходи та принципи формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки та критерії й показники для визначення рівнів її сформованості;
4. виявити та обґрунтувати педагогічні умови формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки;
5. встановити стан формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів у процесі навчання за фахом; науково обґрунтувати, впровадити та перевірити ефективність моделі формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки та розробити на цій основі методичні рекомендації для викладачів.

**Методи дослідження.** Для вирішення поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних наукових методів: *теоретичних* (аналіз, синтез, порівняння, класифікація та систематизація результатів психолого-педагогічних досліджень; аналіз періодичних видань, нормативних документів, навчальних планів і програм, дисертаційних робіт) – для вивчення стану дослідженості проблеми, визначення методологічних підходів до формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі навчання за фахом; обґрунтування структури культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів й уточнення критеріїв, показників для визначення рівнів її сформованості; уточнення дефініцій ключових понять; *емпіричних* (педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, опитування, тестування, моделювання та прогнозування, метод групових експертних оцінок, метод самооцінки, метод аналізу продуктів навчальної діяльності) – для обґрунтування моделі та розроблення методичних рекомендацій з формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; *експериментальні* (констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту; метод case-study, «мозковий штурм», дискусії, аналіз конкретних ситуацій) – для реалізації моделі формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів; *методи математичної статистики* – для узагальнення, аналізу, доведення достовірності отриманих результатів педагогічного експерименту.

**Наукова новизна отриманих результатів** дисертаційного дослідження полягає в тому, що:

*уперше* виявлено та обґрунтовано педагогічні умови формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів, які забезпечують якісну

підготовку майбутніх фахівців правничої галузі: зорієнтованість викладацької діяльності та вмотивованість навчальної діяльності студентів на формування в них культури професійно-правового спілкування в процесі фахової підготовки; поєднання юридичної та психологічної складових змісту культури професійно-правового спілкування; використання форм організації, методів навчання, спрямованих на ефективне формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; інтегрування новітніх інтерактивних інформаційних технологій у процес формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі оволодіння фахом; науково обґрунтовано, впроваджено та експериментально перевірено модель формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, складовими якої є методологічно-цільовий, змістово-процесуальний і діагностико-результативний блоки;

*уточнено* сутність ключових понять: «культура спілкування», «ділове спілкування», «професійне спілкування», «юридична діяльність»; визначено дефініцію поняття «культура професійно-правового спілкування майбутніх юристів»;

*удосконалено* зміст підготовки майбутніх юристів за рахунок підсилення його комунікативної складової; методичне забезпечення формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі оволодіння фахом (використано ефективні для її формування форми організації навчання: екскурсії, участь у судових засіданнях, семінарські заняття в умовах юридичної клініки; індивідуальні, групові, колективні заняття; застосовано репродуктивні, інтерактивні та спеціальні комунікативні методи навчання; традиційні й інноваційні засоби, що вмотивовують студентів до формування культури професійно-правового спілкування);

*виявлено* специфіку професійно-правового спілкування, зумовлену особливостями юридичної практики; методологічні підходи, що сприяють ефективному формуванню культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; уточнено й обґрунтовано структуру культури професійно-правового спілкування та критерії й показники для визначення рівнів її сформованості; зміст, засоби й методи її формування з урахуванням особливостей змісту фахової підготовки студентів і вимог «Концепції розвитку юридичної освіти в Україні» Міністерства освіти і науки України.

*Подальшого розвитку* набули основні положення методичного забезпечення процесу формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

**Практичне значення отриманих результатів** полягає у впровадженні моделі формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у фахову підготовку студентів юридичної спеціальності; розробленні методичних рекомендацій для науково-педагогічних працівників з її формування; створенні спецкурсу «Культура професійно-правового спілкування юристів» для студентів правничих напрямів, апробації в навчальному процесі інноваційних засобів і методів навчання, розроблених на засадах комунікативного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та аксіологічного підходів; створенні навчального курсу на базі платформи Moodle «Кримінальне право України. Особлива частина»; в

експериментальному доведенні ефективності моделювання ситуацій професійної спрямованості на основі комунікативного підходу.

Практичні рекомендації, розроблені на основі проведеного дослідження, можуть бути використані як для вдосконалення підготовки фахівців у сфері юриспруденції, так і для вдосконалення комунікативної підготовки спеціалістів інших галузей.

**Результати дослідження впроваджено** в навчально-виховний процес Національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (акт № 05.02-11/09 від 01 лютого 2017 р.), Київського міжнародного університету (акт № 075 від 31 січня 2017 р.), Навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національного авіаційного університету (акт № 16/07 від 19 січня 2017 р.).

**Особистий внесок здобувача** полягає в розробці методичних рекомендацій викладачам з формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів, в підготовці спецкурсу «Культура професійно-правового спілкування юриста», створенні навчального курсу «Кримінальне право України. Особлива частина» на базі платформи Moodle; розробці авторського експериментального опитувальника; в проведенні педагогічного експерименту; в опублікованій спільно з Л. Барановською статті «Культура мови як складова культури професійно-правового спілкування працівників юридичної галузі» автором обґрунтовано особливості мовленнєвого аспекту культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів, зумовлених специфікою юридичної практики.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-методичних, науково-практичних конференціях різного рівня:

*міжнародних:* International Scientific Conference «Actual questions and problems of development of social sciences»: Conference Proceedings (Kielce, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2014); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» (Київ, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання державотворення в Україні» (Київ, 2016);

*всеукраїнських:* VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2015); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації в юридичній освіті» (Київ, 2015); Науково-практичній конференції «Сучасний підхід та шляхи вирішення актуальних питань з кримінально-правових дисциплін» (Київ, 2016).

**Публікації.** Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено в 17 наукових працях, серед яких 16 одноосібні; із них 2 статті опубліковано в науковому виданні, зареєстрованому в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus Master List; 6 статей – у наукових фахових виданнях, затверджених ДАК України; 2 – у наукових виданнях інших країн; 7 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 1- методичні рекомендації.

З проблеми наукового дослідження пройдено закордонне стажування (Польща, 2016 р.). Отримано два авторські свідоцтва на твір за результатами дослідження.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертаційну роботу виконано українською мовою, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (325 найменувань, з них 17 – іноземною мовою), 15 додатків. Загальний обсяг дисертації – 242 сторінки. Основний зміст викладено на 177 сторінках. Робота містить 28 таблиць, 6 рисунків.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, з'ясовано ступінь його наукового розроблення, зв'язок із науковими програмами та планами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи здійснення наукового дослідження; схарактеризовано джерельну базу, розкрито методологічну й теоретичну основу дослідження, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; подано відомості про особистий внесок здобувача, наведено форми апробації, подано опис структури та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки»** здійснено аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень вітчизняних і закордонних учених з формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки як педагогічної проблеми; схарактеризовано професійне спілкування працівників правничої галузі та визначено його особливості, зумовлені специфікою юридичної практики; уточнено та обґрунтовано структуру культури професійно-правового спілкування.

Доведено значущість професійної діяльності юриста для розбудови правового суспільства. Актуалізовано проблеми формування й розвитку професіоналізму, професійної компетентності майбутніх правників, удосконалення морально-етичної та риторичної її складових.

Виявлено, що професійна діяльність юриста досліджувалась ученими без приділення уваги специфіці її галузей. Однак правоохоронна, судова, адвокатська, прокурорська, господарська, нотаріальна та ін. сфери діяльності мають певні особливості, зумовлені її об'єктом, специфічністю професійних функцій, ситуацією взаємодії, що, своєю чергою, детермінує особливості спілкування, які виявляються в причинах вступу в спілкування, в множинності цілей у кожному акті спілкування, в конфліктному характері та його формалізації; у протіканні психічних станів учасників спілкування, у встановленні психологічного контакту. Дослідниками доведена значущість комунікативної складової для підвищення ефективності професійної діяльності юристів, однак вченими не приділялась увага формуванню культури професійно-правового спілкування у процесі фахової підготовки.

Застосування методу термінологічного аналізу дало можливість уточнити дефініцію ключового поняття «професійно-правове спілкування»: суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників юридичного процесу у фахово-правовому просторі, зумовлена специфічністю причин організації, яка характеризується формалізованістю та конфліктністю, наявністю множинності цілей у кожному акті спілкування і спрямована на виконання професійно важливих завдань.

Встановлено, що юридична діяльність належить до професій, які передбачають виконання службових обов'язків у напружених, екстремальних,



стресових умовах. Тому їй притаманні такі особливості: дефіцит часу, вплив на особистість особливо сильних подразників та домінування негативних емоцій при нестачі позитивних; підвищена відповідальність при прийнятті рішень і необхідність невідкладного вжиття заходів; наявність проблем кадрового забезпечення, особливо на найбільш складних ділянках, зокрема й через відсутність відповідної професійної підготовки та досвіду роботи, неналежне матеріально-технічне забезпечення.

Установлено, що залежно від суб'єктів юридичної практики, професійне спілкування юристів умовно можна віднести до законодавчого (законотворчого), правоохоронного, судового, адвокатського, нотаріального, господарського та інших видів фахової взаємодії.

У професійному спілкуванні юристів особливо значущою є інтерактивна сторона, відмінностями якої є ситуативність (установлені часові, просторові та інші умови); особливий склад учасників (обмежене процесуальними рамками коло) тощо.

Зважаючи на значущість умінь професійного спілкування, зумовлених специфікою взаємодії юристів залежно від їхньої фахової спрямованості, формування в них культури професійно-правового спілкування доречно здійснювати з використанням інноваційних педагогічних та інформаційних технологій.

Аналіз результатів досліджень учених (С. Гусарєва, І. Івашкевич, Л. Петровської та ін.), професіограми діяльності юриста дозволив уточнити структуру культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів та обґрунтувати її склад: *мотиваційно-ціннісний* компонент на основі наявних етичних, моральних і правових цінностей, установок соціальної взаємодії, мотивації виконання юридичної діяльності та досягнення успіху визначає спрямованість професійної взаємодії; *комунікативний компонент* передбачає наявність психолого-соціальних і спеціальних знань; інформаційних, перцептивних, інтерактивних, загальноправових і спеціалізованих юридичних умінь і певних навичок, необхідних для розуміння соціальної та правової дійсності, співвіднесення норм моралі й права; успішної взаємодії з навколишнім середовищем, вироблення здатності будувати партнерські відносини; адаптації до мінливих соціальних умов; адекватного вирішення конфліктних, екстремальних ситуацій; *етико-поведінковий* компонент означає переконання в необхідності діяти відповідно до встановлених етичних норм, розпоряджень правових норм; уміння користуватися юридичним інструментарієм, високу правову активність особи, яка виявляється в сприянні реалізації права іншими суб'єктами і в протидії правопорушенням; *рефлексивний компонент* спрямований на оформлення майбутніми юристами власних професійних висловлювань та розуміння висловлювань інших, незалежно від умов спілкування; критичне усвідомлення ефективності чи неієвності своїх дій та дій інших.

Отже, *культура професійно-правового спілкування*, є поєднанням системи цінностей та особистісних мотивів, які забезпечують реалізацію соціальних функцій юридичної діяльності; сукупності поглядів і переконань, що дають змогу визнавати цінність права як засобу захисту особистості в суспільстві та Людину як найвищу соціальну цінність; знань (законодавства, психології особистості та спілкування, конфліктології, етики фахівця-юриста та ін.), умінь і навичок (інформаційних,

перцептивних, інтерактивних, загальноправових та спеціалізованих). Її сформованість свідчить про наявність у майбутнього юриста установки на правомірну поведінку, а також орієнтацію на неухильне виконання норм права та нетерпимість до їх порушення; наявності в суб'єкта професійно-правового спілкування здатності розуміння, як його сприймає партнер по спілкуванню, здатності критично усвідомлювати ефективність чи недієвість висловлювань і дій.

Таким чином, аналіз стану дослідженості проблеми формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки дозволив дійти висновку щодо її актуальності, поліаспектності та відсутності системного підходу щодо її вивчення.

У другому розділі **«Методологічні та методичні засади формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки»** визначено методологічні підходи, принципи та критерії й показники для діагностики рівнів сформованості культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів; виявлено та обґрунтовано педагогічні умови й модель формування КППС у процесі фахової підготовки.

Так, зокрема, *особистісно зорієнтований підхід* визначаємо як провідний при формуванні культури професійно-правового спілкування юристів, оскільки об'єктом їхньої діяльності є людина в різних її іпостасях. Для взаємодії з потерпілим, звинуваченим, свідком, із колегами, які звинувачують, захищають, судять, правникові необхідні розвинені комунікативні уміння та здібності, які допоможуть йому виявляти не лише власну гідність, а й поважати гідність інших, обирати такі моделі поведінки, котрі б не суперечили закону.

Використання *компетентнісного підходу* дозволить спрямувати освітній процес на формування і розвиток культури професійно-правового спілкування майбутніх фахівців, яка являє собою систему професійно-фахових, психолого-педагогічних знань, практичних умінь і навичок активного їх використання; ціннісних орієнтацій та взаємин, професійних та особистісних якостей; комунікативних, організаторських здібностей, умінь приймати рішення і брати на себе відповідальність; творчого мислення, що забезпечить здатність майбутньому фахівцю активно включатись у професійну діяльність.

У майбутнього юриста мають бути сформовані такі види компетентностей: професійна, що базується на спеціальній науковій, практичній та психологічній підготовці; загальнокультурна та гуманітарна, що включають знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей, відповідальності за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення; креативна, що передбачає сформованість нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, гнучку адаптацію до змін змісту та умов професійної діяльності; комунікативна, що включає розвиненість мовлення, володіння іноземними мовами, сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності, вміння складати юридичні документи та ін.

*Комунікативний підхід* має базуватись на усвідомленні сутності мовленнєвої діяльності й спілкування, зорієнтованості навчання на майбутню професійну діяльність юристів; на врахуванні закономірності випереджувального розвитку усної форми

професійного спілкування, акцентуванні на формуванні комунікативно самодостатньої мовної особистості за рахунок використання інтерактивних технологій.

Застосування *діяльнісного підходу* пов'язане з розумінням того, що лише за наявності відповідних умінь і навичок, які формуються в навчальній, квазіпрофесійній та професійній діяльності в процесі оволодіння спеціальністю у ВНЗ, випускник юридичного факультету зможе професійно виконувати обов'язки за змінюваних обставин, за умов наявності постійного супротиву його діяльності.

*Аксіологічний підхід*, або ціннісний, що поєднує теорію і практику, є важливим для майбутньої професійної та комунікативної діяльності студента-юриста. Коли правник сформований на основі професійної етики, кодексу юридичного працівника, йому вдасться протистояти корупції та беззаконню, захистити верховенство права, людину і громадянина.

Беручи за основу результати досліджень Л. Гриценка, Б. Даніела, І. Зязюна, О. Семеног, В. Сітарова, ми обґрунтували доцільність використання таких принципів формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: *гуманізації та гуманітаризації, культуровідповідності, інтеграції, глобалізації, фундаменталізації, дуальності*.

Для діагностики рівнів сформованості культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у дослідженні визначено *аксіологічно-мотиваційний, знаннево-діяльнісний, етико-поведінковий та рефлексивний критерії*, кожний з критеріїв має свою систему показників, які відображають якісні та кількісні зміни суб'єктів юридичної підготовки. Так, зокрема, *аксіологічно-мотиваційний критерій* конкретизовано такими показниками: наявність у студента інтересу до формування професійно-правової культури з позиції фахової необхідності; наявність ціннісної мотивації вивчення професійно орієнтованої складової в контексті майбутньої професії; орієнтованість у професійних цінностях; ступінь входження студента в професійну (юридичну) діяльність. *Знаннево-діяльнісний критерій* дозволяє визначити рівень сформованості комунікативного компонента культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів, його показниками є комплекс знань і вмінь. *Етико-поведінковий критерій* виявляється через правову активність студента, усвідомлення необхідності дотримуватись у своїй поведінці етичних норм і правил; розуміння цілей і завдань професійної етики; дотримання норм етикету ділового і професійного спілкування; у відповідальності, справедливості, повазі до людської гідності, порядності, повазі до різноманіття культур, у забезпеченні прав людини тощо. *Рефлексивний критерій* дозволяє перевірити здатність студента адекватно оцінювати результати власної комунікативно-правової діяльності й корегувати на цій основі комунікативну поведінку; виявити його прагнення до самовдосконалення та саморозвитку вмінь професійно-правового спілкування. Цей критерій конкретизовано такими показниками: здатність до кодування / декодування вербальних і невербальних повідомлень партнерів по спілкуванню; уміння ставити запитання; уміння психологічно стимулювати комунікативну активність партнерів; уміння встановлювати комунікативну рівновагу у спілкуванні.

Виявлено та обґрунтовано *педагогічні умови*, необхідні для ефективного формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у

процесі оволодіння фахом у ВНЗ: зорієнтованість викладацької діяльності та вмотивованість навчальної діяльності студентів на формування в майбутніх юристів культури професійно-правового спілкування; поєднання юридичної та психологічної складових у змісті культури професійно-правового спілкування; використання форм організації, методів і засобів навчання, спрямованих на ефективне формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; інтегрування новітніх інтерактивних інформаційних технологій у процес навчання майбутніх юристів для активізації їхньої комунікативно-правової діяльності.

Розроблено *модель* формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, яка складається з *методологічно-цільового, змістово-процесуального, діагностично-результативного* блоків (Рис. 1).

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності моделі формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки»** описано організацію проведення педагогічного експерименту, проаналізовано результати обробки одержаних експериментальних даних.

Проведення констатувального етапу експерименту дозволило дослідити стан формування КППС майбутніх юристів у ВНЗ. Основними завданнями були: здійснення аналізу змісту фахової підготовки майбутніх юристів; виявлення ставлення студентів-правників до комунікативної складової майбутньої професії та визначення рівнів сформованості їхньої КППС; підтвердження доцільності формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює питання отримання вищої юридичної освіти, а також законопроекти; навчальні плани з підготовки студентів за галуззю знань 08 Право, спеціальністю 081 Право освітніх ступенів бакалавр і магістр, які навчались в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, в Національному гірничому університеті. Виявлено, що навчальні плани не містять спеціально зорієнтованих на формування культури професійно-правового спілкування навчальних дисциплін, що підтверджує доцільність створення відповідного спецкурсу та розроблення методичних рекомендацій для викладачів, які могли б актуалізувати комунікативний потенціал дисциплін нормативної та варіативної складових навчальних планів і сприяли б підвищенню якості юридичної підготовки й формуванню конкурентоздатних на світовому ринку надання юридичних послуг фахівців.

Проведено опитування, в якому взяли участь 223 студенти 2-5 курсів денної форми навчання спеціальності «Право» Національного авіаційного університету та Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Респондентами обґрунтовано необхідність набуття відповідних знань, умінь та навичок для формування культури професійно-правового спілкування; вони розуміють комунікативні проблеми, пов'язані з професійною підготовкою юристів у системі вищої юридичної освіти. Однак проведене ними оцінювання сформованих під час навчання компонентів культури професійно-правового спілкування

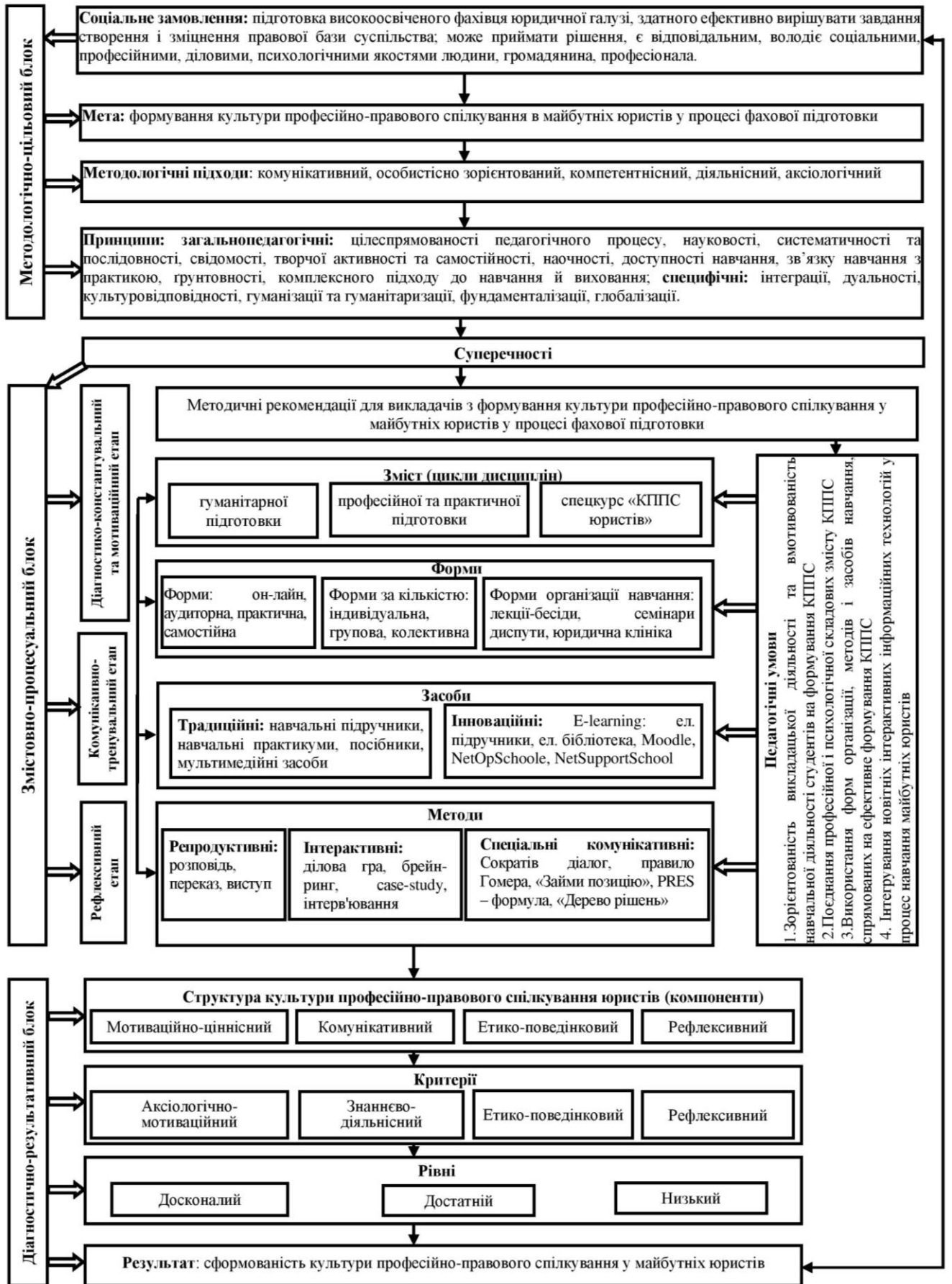


Рис.1. Модель формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

засвідчило недостатній рівень готовності майбутніх юристів до фахово-правової взаємодії. Опитані були однотайними щодо доцільності проведення цілеспрямованої спеціальної комунікативно-професійної підготовки майбутнього юриста у ВНЗ.

Достовірність отриманих результатів була підтверджена й виявлено реальний стан формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки під час опитування 30 практикуючих юристів (експертів) із різних галузей права, різних напрямів роботи та професійного стажу від 10 років. Зроблена експертами оцінка свідчить про низький рівень сформованості у молодих фахівців (зі стажем роботи до 3 років) культури професійно-правового спілкування, що зумовлює виникнення значних труднощів у професійній діяльності. Так, зокрема, вони стикаються з проблемами при викладенні приписів закону тим особам, які не володіють правовими знаннями; не можуть переконати співрозмовника в правильності пропонованого ними вирішення проблеми, не спроможні управляти своїм психічним станом, стримувати негативні емоції; допускають помилки при складанні нормативно-правових і процесуальних документів, що негативно позначається на результатах їхньої професійної діяльності.

Для з'ясування доекспериментального стану формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів ми скористались обґрунтованими в процесі проведення дослідження критеріями і показниками для здійснення діагностики рівнів сформованості культури професійно-правового спілкування студентів-правників та психологічними методиками і розробленим нами опитувальником. Для підтвердження або спростування встановленої нами гіпотези було використано критерій  $\chi^2$  Пірсона. Отримані результати довели: 1) необхідність проведення формувального етапу експерименту; 2) експериментальні і контрольні групи знаходяться на майже однаковому рівні сформованості культури професійно-правового спілкування.

На формувальному етапі педагогічного експерименту було впроваджено експериментальну модель формування культури професійно-правового спілкування у фахову підготовку майбутніх юристів і здійснена перевірка її ефективності. Експериментальною базою проведення цього етапу педагогічного експерименту обрано Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. У ньому взяли участь студенти 4-х груп третього курсу освітнього ступеня бакалавр галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право, спеціалізації Правознавство. Загальна сукупність учасників експерименту склала 122 особи: 60 осіб навчалось в експериментальній групі; 64 особи – в контрольній групі.

Для проведення формувального етапу експерименту було розроблено методичні рекомендації для викладачів «Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки», спецкурс «Культура професійно-правового спілкування юриста», оновлено навчальний курс «Кримінальне право України. Особлива частина», розроблений на платформі Moodle. Було перевірено ефективність впровадження моделі формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки шляхом визначення рівнів її сформованості на заключній стадії

формування етапу експерименту з використанням розробленого діагностичного інструментарію (табл.1).

Таблиця 1

### Рівні сформованості КППС до та після проведення експерименту

| Компоненти            | Групи | Рівні (%) |       |           |       |            |       |
|-----------------------|-------|-----------|-------|-----------|-------|------------|-------|
|                       |       | низький   |       | достатній |       | досконалий |       |
|                       |       | до        | після | до        | після | до         | після |
| Мотиваційно-ціннісний | ЕГ    | 52,4      | 16,67 | 26,4      | 41,67 | 21,2       | 41,67 |
|                       | КГ    | 53,3      | 47,85 | 26,3      | 28,49 | 20,4       | 23,66 |
| Комунікативний        | ЕГ    | 56,2      | 25,95 | 31,2      | 43,81 | 12,6       | 30,24 |
|                       | КГ    | 57,5      | 53,00 | 29,0      | 30,65 | 12,9       | 16,36 |
| Етико-поведінковий    | ЕГ    | 56,0      | 27,22 | 30,1      | 38,89 | 13,9       | 33,89 |
|                       | КГ    | 58,1      | 52,15 | 28,0      | 28,49 | 14,0       | 18,28 |
| Рефлексивний          | ЕГ    | 56,1      | 28,33 | 31,7      | 38,89 | 12,2       | 33,89 |
|                       | КГ    | 57,8      | 55,38 | 29,6      | 30,65 | 12,9       | 14,52 |
| Середній показник     | ЕГ    | 55,1      | 24,54 | 28,3      | 40,82 | 14,9       | 34,92 |
|                       | КГ    | 56,7      | 52,10 | 28,2      | 29,57 | 15,05      | 18,21 |

Такі показники в студентів експериментальної групи є наслідком створення відповідних педагогічних умов, застосування форм, методів та засобів у поєднанні з використанням інноваційних інформаційних технологій, які сприяють формуванню культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, що, своєю чергою, дозволило сформулювати

### ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки обумовлене необхідністю підвищення якості підготовки фахівця, чия професійна діяльність буде протікати в умовах постійної взаємодії з широким колом осіб.

1. У результаті вивчення нормативно-правової бази з підготовки правників у ВНЗ виявлено, що за відсутності загальнодержавного стандарту з вищої юридичної освіти та у зв'язку з ігноруванням комунікативної складової у змісті фахової правничої підготовки, у випускника юридичної спеціальності недостатньо формується культура професійно-правового спілкування, що, своєю чергою, перешкоджає його адаптації до умов професійного середовища, створює труднощі з орієнтування у швидкозмінливій нормативно-правовій базі та значних потоках інформації.

Аналіз результатів вивчення досліджуваної проблеми в педагогічній теорії дозволяє констатувати, що значна кількість українських і закордонних дослідників вивчали загальні проблеми організації навчальної діяльності майбутніх юристів, формування в них професійної компетентності у процесі викладання спеціальних дисциплін, вироблення риторичних умінь та умінь міжкультурної комунікації.

Однак відсутні спеціальні дослідження проблеми формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Уточнено зміст основних понять з проблеми дослідження: «правова культура», «професійно-правова культура», «професійне спілкування». Запропоновано дефініцію ключового поняття «професійно-правове спілкування»: суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників юридичного процесу у фахово-правовому просторі, зумовлена специфічністю причин організації, яка характеризується формалізованістю та конфліктністю, наявністю множинності цілей у кожному акті спілкування і спрямована на виконання професійно важливих завдань.

Виявлено актуальність досліджуваної проблеми з огляду на специфіку професійно-правового спілкування, яка зумовлена особливостями юридичної практики та, насамперед, розумінням особливостей юридичної діяльності, яку, в залежності від суб'єктів практики, її мети та спрямованості, умовно можна віднести до законодавчої (законотворчої), правоохоронної, педагогічної, судової, слідчої, адвокатської, нотаріальної, консультативної.

2. Структура культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів складається з мотиваційно-ціннісного, комунікативного, етико-поведінкового та рефлексивного компонентів. На основі обґрунтованої структури уточнено та схарактеризовано критерії для визначення рівнів сформованості її компонентів.

3. Визначено та обґрунтовано, що ефективному формуванню культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів під час фахової підготовки сприяють такі методологічні підходи: комунікативний підхід забезпечує акцентування уваги на використанні інтерактивних технологій з моделювання комунікативних ситуацій і збільшення питомої ваги завдань, що спонукають студентів до комунікативної діяльності; особистісно зорієнтований підхід ґрунтується на врахуванні індивідуальності студента і формуванні в нього особистісних цінностей; компетентнісний підхід передбачає засвоєння системи професійних і комунікативних знань, умінь їх використання; формування професійно важливих якостей, набуття досвіду кваліфікованої діяльності в галузі; діяльнісний підхід зумовлює визнання діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості; аксіологічний підхід поєднує теорію і практику професійно-комунікативного навчання майбутніх правників.

Установлено загальнопедагогічні та специфічні (інтеграції, дуальності, культуровідповідності, гуманізації та гуманітаризації, фундаменталізації, глобалізації) принципи формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів.

Обґрунтовано аксіологічно-ціннісний, знаннево-діяльнісний, етико-поведінковий та рефлексивний критерії з уточненими показниками для визначення рівнів культури професійно-правового спілкування, сформованої в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

4. Виявлено та обґрунтовано педагогічні умови успішного формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: зорієнтованість викладацької діяльності та вмотивованість навчальної діяльності студентів на формування в майбутніх юристів культури професійно-правового спілкування; поєднання юридичної та психологічної складових у змісті



культури професійно-правового спілкування; використання форм організації, методів і засобів навчання, спрямованих на ефективне формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; інтегрування новітніх інтерактивних інформаційних технологій у процес навчання майбутніх юристів для активізації їхньої комунікативно-правової діяльності.

Обрані найбільш дієві форми для навчання студентів юридичних спеціальностей з формування культури професійно-правового спілкування (аудиторна, он-лайн, практична, самостійна; індивідуальна, групова, колективна; лекції-бесіди, диспути, семінари, юридична клініка), засоби (традиційні – навчальні підручники, навчальні практикуми, мультимедійні засоби, посібники; інноваційні: E-learning: електронні підручники, електронна бібліотека, Moodle, NetOpSchool, NetSupportSchool) і методи навчання (репродуктивні: розповідь, переказ, виступ; інтерактивні: ділова гра, брейн-ринг, case-study, інтерв'ювання; спеціальні комунікативні: Сократів діалог, правило Гомера, «Займи позицію», PRES-формула, «Дерево рішень»).

5. Установлено стан формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки шляхом проведення констатувального етапу педагогічного експерименту. Доведено відсутність спрямованості змісту навчальних планів і навчальних програм на формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів. Виявлено аспекти формування в студентів мовленнєвих і психологічних засад здійснення спілкування у професійній сфері в процесі опанування юридичної деонтології та навчальних дисциплін лінгвістичного й психолого-педагогічного спрямування.

Аналіз результатів опитування експертів з різних галузей права, які мають значний стаж роботи, засвідчив низький рівень сформованості культури професійно-правового спілкування юристів зі стажем роботи до трьох років, що актуалізує нашу проблему і визначає необхідність обґрунтування методологічних засад, удосконалення змістового, розроблення спеціального методичного забезпечення навчального процесу правників з формування в них культури професійно-правового спілкування у процесі фахової підготовки.

Науково обґрунтовано модель формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, котра поєднує методологічно-цільовий, змістово-процесуальний та діагностично-результативний блоки, які разом із своїми структурними компонентами складають систему, котра сприяла досягненню позитивного результату з формування КППС, що доведено шляхом її впровадження у фахову підготовку юристів на формувальному етапі педагогічного експерименту.

Упровадження експериментальної моделі формування КППС в майбутніх юристів у процес фахової підготовки студентів ЕГ на основі загальнопедагогічних і специфічних принципів навчання; з використанням комунікативного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, аксіологічного підходів; шляхом створення відповідних педагогічних умов, введення спецкурсу «Культура професійно-правового спілкування юриста», використання інтерактивних інформаційних технологій сприяло динамічним змінам кожного з компонентів структури КППС майбутніх юристів. В експериментальній групі досконалого рівня сформованості КППС досягли 34,50% студентів (у КГ - 18, 14 %), володіють нею на

достатньому рівні 40% в ЕГ (у КГ – 29,83%). Показник низького рівня в ЕГ знизився до 25,00 % (у КГ залишився без особливих змін – 52, 02%). Ці результати не зазнали суттєвих змін у студентів контрольної групи, в якій не проводилась цілеспрямована діяльність викладачів і студентів з формування культури професійно-правового спілкування, в якій була традиційною організація навчального процесу з використанням класичних методів і засобів навчання.

Таким чином, результати проведеного дослідження доводять ефективність упровадження експериментальної моделі формування культури професійно-правового спілкування у фахову підготовку майбутніх юристів.

У процесі проведення дисертаційного дослідження було підготовлено, на основі отриманих результатів уточнено й розширено та опубліковано «Методичні рекомендації з формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки».

Проведене дисертаційне дослідження не претендує на вичерпне вивчення проблеми формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні на основі платформи MOODLE методичного, змістового й діагностичного забезпечення професійно та комунікативно спрямованих навчальних курсів фахової підготовки правників; у ґрунтовній роботі із систематизації та класифікації юридичної термінології відповідно до галузей правничої діяльності, в розширенні навичок роботи студентів із процесуальними документами.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

*Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дослідження*

1. Циганій С.О. Доцільність наукового дослідження проблеми формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки / С. О. Циганій // Нові технології навчання: зб. наук. праць. – Вінниця-Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України; Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, 2014.– № 83.– С.270-275.

2. Циганій С.О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки як педагогічна проблема / С. О. Циганій // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. – К.:НАУ, 2014. – Вип. 5(1). – С. 132 – 136.

3. Барановська Л.В., Циганій С.О. Культура мови як складова культури професійно-правового спілкування працівників юридичної галузі / Л.В. Барановська, С. О. Циганій // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2015. -Вип. 1(6) – С.23-26.

4. Циганій С.О. Методологія формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів у процесі фахової підготовки / С. О. Циганій // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Зб. наук. праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 12(55). – Ч.2.– Рівне-Київ: Міленіум, 2015. – С.393-401.

5. Циганій С.О. Педагогічні умови формування умінь професійного спілкування в процесі навчання у ВНЗ / С. О. Циганій // Вісник Національного

авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2015 – Вип.2(7). – С.136-144.

6. Циганій С.О. Основні принципи формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки / С. О. Циганій // Проблеми освіти: наук.-метод. зб./ Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – К., 2016. – Вип.86. – С.524-532.

7. Tsyganiі S. A state of the professional and legal communication culture formation of the future lawyers during the study of criminal law at the universities / S. Tsyganiі // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, 2016. – № 7 (61). – С.195-204.

8. Циганій С.О. Модель формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки / С. О. Циганій// Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. праць. – Черкаси, 2016. – № 15. – С. 124-131.

*Праці, опубліковані у зарубіжних виданнях*

9. Цыганиі С.А. К вопросу о сущности культуры профессионально-правового общения юриста / С. А. Цыганиі // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2015. – Ч. II.– № 01 (72). – С.144-148.

10. Циганій С.О. Критерії та показники сформованості культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів / С. О. Циганій // International Scientific-Practical Conference: Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016. – Kielce: Holy Cross University, 2016. – P.35-38.

*Опубліковані праці апробаційного характеру*

11. Циганій С.О. Культура професійно-правового спілкування як проблема освіти майбутніх юристів / С. О. Циганій // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: Міжнародна наук.-практ. конф., 3 грудня 2014 р.: тези доп. – Суми, 2014. – С.199-202.

12. Циганій С.О. Структура професійно-правового спілкування як основа формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів/ С. О. Циганій // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: VI Всеукраїнська наук.-практ. конф., 21-22 квітня 2015 р.: тези доп. – Хмельницький, 2015.– С. 134-135.

13. Циганій С.О. Деякі аспекти проблематики формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів у процесі фахової підготовки та шляхи подолання / С. О. Циганій // Інновації в юридичній освіті: Всеукраїнська наук.-практ. конф. до Дня науки, 21 травня 2015р.: тези доп. – К., 2015. – С.254-256.

14. Циганій С.О. Професійна підготовка поліцейських в Україні та зарубіжних країнах / С. О. Циганій // Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: VI Міжнародна наук.-практ. конф., 26 лютого 2016р.: тези доп. – К., 2016. – С.376-378.

15. Циганій С.О. Стан формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі вивчення дисциплін кримінального циклу / С. О. Циганій // Актуальні питання державотворення в Україні: Міжнародна

наук.-практ. конф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 20 травня 2016 р.: тези доп. – К., 2016. – С.64-66.

16. Циганій С.О. Педагогічні умови формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі вивчення кримінально-правових дисциплін / С. О. Циганій // Матеріали наук.-практ. конф. «Сучасний підхід та шляхи вирішення актуальних питань з кримінально-правових дисциплін», Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, 27 квітня 2016р. – К., 2016. – С.152-155.

17. Циганій С.О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки / С. О. Циганій. Методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів. – К., 2017. – 36 с.

## АНОТАЦІЯ

**Циганій С. О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2017.

Досліджено стан розробленості проблеми підготовки юристів у вітчизняній та зарубіжній теорії вищої освіти, що дозволило підтвердити доцільність обґрунтування концептуальних засад формування культури професійно-правового спілкування, запропонувати визначення ключового поняття дослідження – «професійно-правове спілкування». Обґрунтовано необхідність використання комунікативного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та аксіологічного підходів до процесу формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Теоретично обґрунтовано й практично апробовано модель формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки з урахуванням сучасних потреб суспільства. Удосконалено зміст підготовки майбутніх юристів за рахунок підсилення його комунікативної складової; методичне забезпечення формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі оволодіння фахом (використано ефективні для її формування форми організації навчання; застосовано репродуктивні, інтерактивні та спеціальні комунікативні методи навчання; традиційні й інноваційні засоби, що вмотивовують студентів до формування культури професійно-правового спілкування) з урахуванням особливостей змісту фахової підготовки студентів і вимог Концепції юридичної освіти. У дослідженні застосовані елементи змішаного навчання.

Подальшого розвитку набули основні положення щодо змісту та методичного забезпечення процесу формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; щодо використання змішаного навчання (blended learning) у сфері професійної освіти.

**Ключові слова:** фахова підготовка юристів, культура спілкування, ділове спілкування, професійне спілкування, юридична діяльність; культура професійно-правового спілкування.

## АННОТАЦИЯ

**Цыганій С. А. Формирование культуры профессионально-правового общения у будущих юристов в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - теория и методика профессионального образования. – Национальный авиационный университет. - Киев, 2017.

Исследовано состояние разработанности проблемы подготовки юристов в отечественной и зарубежной теории высшего образования, что позволило подтвердить целесообразность обоснования концептуальных основ формирования культуры профессионально-правового общения, предложить определение ключевого понятия исследования - «профессионально-правовое общение». Обоснована необходимость использования коммуникативного, личностно ориентированного, компетентностного, деятельностного и аксиологического подходов к процессу формирования культуры профессионально-правового общения у будущих юристов в процессе профессиональной подготовки.

Теоретически обоснована и практически апробирована модель формирования культуры профессионально-правового общения будущих юристов в процессе профессиональной подготовки с учетом современных потребностей общества. Усовершенствовано содержание подготовки будущих юристов за счет усиления его коммуникативной составляющей; методическое обеспечение формирования культуры профессионально-правового общения будущих юристов в процессе овладения специальностью (использовано эффективны для ее формирования формы организации обучения; применено репродуктивные, интерактивные и специальные коммуникативные методы обучения; традиционные и инновационные средства, мотивирующие студентов к формированию культуры профессионально-правового общения) с учетом особенностей содержания профессиональной подготовки студентов и требований Концепции юридического образования. В исследовании применены элементы смешанного обучения.

Дальнейшее развитие получили основные положения относительно содержания и методического обеспечения процесса формирования культуры профессионально-правового общения будущих юристов в процессе профессиональной подготовки; по использованию смешанного обучения (blended learning) в сфере профессионального образования.

**Ключевые слова:** профессиональная подготовка юристов, культура общения, деловое общение, профессиональное общение, юридическая деятельность; культура профессионально-правового общения.

## ABSTRACT

**Tsyganiy S. O. Formation of the professional-and-legal communication culture of future lawyers in the process of their professional training. – Manuscript.**

Dissertation for Candidate's degree in Pedagogical Sciences. – Specialty 13.00.04. – Theory and Methods of Professional Education. – National Aviation University. – Kyiv, 2017.

The relevance of the problem of lawyers' training in the national and foreign theory of higher education has been investigated, that allowing to confirm the expediency of justification for the conceptual foundations formation of professional-and-legal communication culture and to offer a definition of the key concept of the research – "professional-and-legal communication". The peculiarities of professional interaction of lawyers depending on the specifics of legal practice have been identified. The structure of the professional-and-legal communication culture of future lawyers has been identified and justified, which consists of motivational-value-based, communicative, ethical-behavioral and reflexive components. They are interlinked and through purposeful use in the educational process can have a positive impact the formation of the professional-and-legal communication culture of future lawyers.

The necessity of applying communicative, personality-centered, competency-based, activity-based and axiological approaches to the process of professional-and-legal communication culture formation of future lawyers in the process of professional training has been proved. Axiological-value-based, knowledge-activity-based, ethical-behavioral and reflexive criteria with indices for identification the levels of the formation professional-and-legal communication culture of future lawyers in the process of their professional training have been established.

The pedagogical conditions for the successful formation of professional-and legal-communication culture of future lawyers in the process of their professional training have been revealed. The model of professional-and-legal communication culture formation of future lawyers in the process of their professional training given the current needs of society has been proved theoretically and field-tested. The content of the future lawyers' professional training has been improved by strengthening its communicative component; methodical support for the formation of professional-and-legal communication culture of future lawyers in the process of acquisition the specialty taking into account the specifics of their professional training content and the requirements of the Concept of legal education. Elements of blended learning have been used in the study.

Further development was given to the fundamental principles regarding the content and the methodological support for the process of professional-and-legal communication culture formation of future lawyers in the process of their professional training.

**Keywords:** professional training of lawyers, culture of communication, professional interaction, legal operations; professional-and-legal communication culture.